

Kieli on avain ja lukko

Äidinkielen, maailmankatsomuksen ja kulttuurin säilyttämisen merkitys ja oikeutus

Reetta Toivanen

Uskontotieteen alaan kuuluvassa filosofian lisensiaatin tutkielmassani tarkastelin kieli- ja kulttuurivähemmistöjen oman äidinkielen, uskonnon ja kulttuurin säilyttämisen merkitystä, oikeutusta ja mahdollisuuksia suomalaisessa ja saksalaisessa yhteiskunnassa. Aineistoni valossa totean, että oma kieli, maailmankatsomus ja kulttuuri toimivat identiteetin rakentamisen erityisinä voimavaroina. Vahva ja myönteinen kulttuuri-identiteetti merkitsee, että vähemmistöön kuuluminen ei ole lapselle häpeän vaan rikkauten lähde valtaväestön hallitsemassa yhteiskunnassa.

Maailmankatsomuksen ja kulttuurin ylläpitäminen muuttuvassa tilanteessa on maahanmuuttajalapsille merkityksellistä: näiden varassa lapsi rakentaa positiivisen identiteetin ja säilyttää tärkeän emotionaalisen suhteen vanhempiinsa. Myönteinen suhtautuminen omaan kulttuuriperintöön antaa lapselle periaatteellisen mahdollisuuden integroitua uuteen yhteiskuntaan hävittämättä sitä, mikä hänelle on tärkeää.

Vähemmistöön kuuluvan lapsen omalla äidinkielellä on tärkeä tehtävä identiteetin kehityksessä. Pieneen kieli- ja kulttuuri-ryhmään kuuluvalle nuorelle ainoa in-

tegraatioon johtava keino saavuttaa positiivinen identiteetti on tulla kaksikieliseksi ja -kulttuuriseksi, jolloin yhteys äidinkielen ja uuden kielen sekä toisaalta kodin arvomaailman ja enemmistöyhteiskunnan arvomaailman välillä ei katkea. Kun tasapaino kahden kielen ja kulttuurin välillä on saavutettu, on heidän tulevaisuudessa periaatteessa mahdollista valita omien lastensa kohdalla joko jatkuva kaksikielisyys tai vapaaehtoinen äidinkielen vaihto. Varsinkin maahanmuuttajille, jotka poikkeavat ulkonäöltään enemmistöstä, on tärkeää saada positiivinen suhde alkuperäänsä.

Kiinnostavaa on nimenomaan kulttuurin ja siihen nivoutuvan maailmankatsomuksen/uskonnon merkitys vähemmistö-identiteetin rakennusosina. Uskonolla näyttää olevan erityinen osuus kulttuuri-identiteetin tasapainoisessa kehityksessä. Uskonto saa akkulturaatiotilanteessa identiteettiä oikeuttavan tehtävän — toisin sanoen tilanteessa, jossa yksilö/ryhmä kokee identiteettinsä enemmistöyhteiskunnan taholta uhatuksi, toimii uskonto minäkuvan vahvistajana ja vähemmistöidentiteetin oikeuttajana. Monille maahanmuuttajille uskonnon merkitys korostuu uudessa maassa. Näkyvän uskonnollisuuden kautta vähemmistöryhmä voi osoittaa enemmistölle assimilaation rajoja, ja voitaten varjella sitä, mikä heidän identiteetilleen on kaikkein tärkeintä.

Avain kulttuurin ja maailmankatsomuksen/uskonnon säilymiseen osana

FL Reetta Toivanen, Helsingin yliopisto, uskontotieteen laitos, jatkaa opintojaan Saksassa (Humboldt-Universität zu Berlin).

yksilön identiteettiä on kieli. Kielen avulla uskontoa ja kulttuuria säilytetään ja uusitaan, samalla uskonnon ja kulttuurin avulla tätä identiteetin säilyttämistä tai uusimisprosessia oikeutetaan. Uskonnon, kulttuurin ja kielen suhde ei ole yksiselitteinen. Voimme kuitenkin todeta, että niillä on tietty keskinäinen riippuvuus-suhde, joka todellistuu identiteetissä. Kieli ja uskonto ovat erityisen tärkeitä identiteetin tunnusmerkkejä, sillä ne sisäistetään jo varhaisessa sosialisatiossa.

Oikeus positiiviseen identiteettiin

Myöhemmässä sosiaalisessa kanssakäymisessä yksilö oppii ymmärtämään ympäristön arvostuksen hänen kieltään ja uskontoaan kohtaan. Vaikka arvostus olisi alhaista, voi yksilö omassa ryhmässään aktivoitua vaatimaan sosiaalisen ympäristön hyväksyntää. Tässä prosessissa korostuu yksilön/ryhmän pyrkimys oikeuttaa ja vakauttaa identiteettinsä.

Positiivinen identiteetti vaatii siis positiivista suhdetta uskontoon, kulttuuriin ja kieleen. Samalla ne toimivat sosiaalisen ja etnisen identiteetin voimanlähteinä ja vahvistajina muutostilanteissa. Tältä pohjalta voidaan todeta, että kieli- ja kulttuurivähemmistöjen oman äidinkielen, uskonnon/maailmankatsomuksen sekä kulttuurin jatkuvuus (mikä ei sulje pois kulttuurin muutoksia) mahdollistaa tasa-painoisen identiteetin muodostuksen ja sitä kautta valmiuden integraatioon.

Kielen, uskonnon ja kulttuurin lisäksi oli erityisenä kiinnostukseni kohteena vähemmistöjen oman identiteetin rakentamisen oikeutus Euroopassa, jossa eri kulttuurit yhä vahvemmin kohtaavat. Sitten tarkastelin, miten yhteiskunta puolestaan tukee vähemmistöjensä mahdollisuuksia integraatioon.

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Eurooppaa koskevat, ihmisoikeuk-

sia sekä kieli- ja kulttuurivähemmistöjä käsittelevät asiakirjat velvoittavat suojaamaan kaikkia maassa asuvia henkilöitä. Oikeus omaan kieleen, maailmankatsomukseen ja kulttuuriin on harvinaisen selvä: niin eurooppalaisissa kuin kansainvälisissäkin sopimuksissa vahvistetaan kaikkien ihmisten tasavertaiset oikeudet sekä kaikkien kielten, uskontojen ja kulttuurien samanarvoisuus.

Kansainvälisten oikeuksien toteutumista ja vähemmistöjen integraation mahdollistamista voidaan tarkastella valtioiden näkökulmasta. Valtio on se instituutio, joka säätelee lakien ja säädösten avulla kansalaisten asemaa ja yleisten ihmisoikeussopimusten toteutumista yhteiskunnassa. Siirtolais-, pakolais- ja muiden vähemmistölasten identiteetin kehittymistä voidaan tarkastella yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tätä vuorovaikutusta säätelee valtio virallisen vähemmistöpolitiikkansa avulla. Kunkin valtion politiikasta riippuu, annetaanko vieraskieliselle lapselle mahdollisuus kehittyä kaksikieliseksi ja/tai säilyttää perheensä kulttuuriperintö suomalaisen kulttuurin rinnalla.

Vähemmistöpolitiikalla tasa-arvoa

Valtion ja vähemmistöjen suhde on monitasoinen. Idealistisella tasolla valtion vähemmistöpolitiikan katsotaan toteuttavan kansainvälisten sopimusten vaatimukset. Nämä ilmenevät kirjattuina tavoitteina ja ohjelmina vähemmistökielien, kulttuurien ja uskontojen hyväksymiseksi. Lisäksi yhteiskunnalla on piilotaavoitteena valtaenemmistön aseman säilyttäminen poliittisilla, sivistyneillä keinoilla.

Vähemmistöjen asema valtiossa voi vaihdella ryhmästä toiseen. Kun yksi ryhmä katsotaan yhteiskuntaa rikastavaksi, voi toinen ryhmä olla ennemminkin uhka

valtaenemmistölle. Suomen ääneenlauseutu tavoite on kehittää Suomea monikulttuuriseksi yhteiskunnaksi, jolloin sulautuminen suomalaisen yhteiskuntaan on kaikille avoin, mutta ei kenellekään pakollinen. Tähän tavoitteeseen ei kuitenkaan pyritä poliittisessa konsensuksessa, vaan ennemminkin melko ristiriitaista tietä. Suomen allekirjoittamat tavoitteet eivät ole selkeästi löydettävissä Suomen harjoittamasta käytännöstä ja politiikasta.

Olen erikseen käsitellyt siirtolaisuus- ja pakolaispolitiikkaamme osoittaakseni sen olevan melko epäselkeä, ja että sen selkeyttäminen on tarpeellista, jotta maahanmuuttajien oikeudet toteutuisivat. Valtion vähemmistöihin kohdistama kieli- ja koulutuspolitiikka voi johtaa integraatioon, ja siten estää yhteiskunnallisen "vähemmistöalaluokan" muodostumisen.

Suomen vähemmistöihin kohdistuvaa politiikkaa vaivaa tavoitteiden ristiriitaisuus — vrt. pyrkimys monikulttuurisuuteen, tuloksena kuitenkin eristäminen (saamelaiset) tai assimilaation vaatimukset ja samalla integraation estäminen (romanit ja maahanmuuttajat). Suomella ei toistaiseksi ole virallista ulkomaalaispolitiikkaa, jonka avulla integraatioon pitkäjänteisesti tähdättäisiin.

Vähemmistöjen tasa-arvoisuutta vaativat kansainväliset sopimukset asettavat uusia haasteita valtiolle: vähemmistöjen oikeuksien turvaaminen merkitsee poliittisen demokratian vaatiman tasa-arvoisuuden toteutumista maassa asuvien eri ihmisryhmien kesken. Kun tasa-arvoisuuteen eri kulttuuriryhmien välillä ei olla päästy, voidaan tämän tulkita merkitsevän demokratian heikkenemistä, josta olisi syytä avoimesti keskustella.

Vieraskielisten lasten koulutuksesta

Perheen merkitys kielelliseen ja/tai kulttuuriseen vähemmistöön kuuluvan lap-

sen kielen säilymiselle on huomattava. Perheen tueksi suomalainen yhteiskunta on katsonut aiheelliseksi tarjota oman äidinkielen opetusta ja lisäksi muuta tukevaa opetusta koululaitoksen piirissä. Opetussuunnitelman perusteet antavat kuvan hyvin avaramielisestä suhtautumisesta muihin kieliin ja kulttuureihin suomalaisissa kouluissa. Käytännössä opetuksen tarjonta on poliittis-taloudellisesti hyvin epävakaa pohjalla.

Suomessa vanhastaan puhutuista kielistä ruotsin kieli nauttii valtion aktiivista suojaa. Saamenkielisten yhteiskunnallinen asema on vähitellen parantunut, kuitenkin lähinnä vain saamelaisten kotiseutualueella.

Opetussuunnitelman perusteet korostavat oman äidinkielen opiskelun ja oman kulttuurin tuntemuksen merkitystä kieli- ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden identiteetin vahvistajina. Varsinkin maahanmuuttajien kohdalla oman äidinkielen opetuksen avulla halutaan estää sukupolvien välisen kuilun synty ja vahvistaa lapsen itsetuntoa. Kaikki maahanmuuttajat eivät kuitenkaan osallistu opetukseen — varsinkaan pienille, hajallaan asuville ryhmille opetusta ei voida taata. Opetuksen tarjoaminen riippuu taloudellisista suhdanteista ja päättäjien priorisoinneista.

Tällä hetkellä Suomi on hyvinkin aktiivinen koulutuksen alalla. Työni tekemistä rikastuttivat useat uudet, varsinkin koululainsäädännön muuttamista koskevat ehdotukset. Väittäisin uudistusten ilmapiiirin johtuvan ainakin osittain Euroopan unioniin liittymisen huumasta sekä vahvasta halusta osoittaa, että meillä asiat ovat hyvässä järjestyksessä. Tämä kaikki on tietenkin myönteistä.

Periaatteessa Suomen koululaitos suhtautuu myönteisesti pientenkin kieli- ja kulttuuriryhmien tukemiseen. Suomen virallinen kaksikielisyyspolitiikka on

kansainvälisesti arvostettu esimerkki. Omien vähemmistöjen (erityisesti saamelaiden) kohdalla on todettu, että pienten kieli- ja kulttuuriryhmien valtiollinen tukeminen on pitkällä tähtäimellä yhteiskuntaa rikastuttavaa ja sosiaalista rauhaa tukevaa.

Monikulttuurisen koulun avain on kieli- ja kulttuurivähemmistöjen omien kielten ja kulttuurien opiskelun mahdollistaminen. Tämän takaaminen on mahdollista pitkäjänteisen koulutuspoliittisen suunnittelun avulla. Avainasemassa on oman kielen, uskonnon ja kulttuurin opiskelu, ja siten avainhenkilöinä ovat kieli- ja kulttuurivähemmistöjen oman äidinkielen opettajat. Uusi koululainsäädäntö auttaa hyväksymään Suomen monikielisenä ja -kulttuurisena maana.

Oman kielen opettajien haastattelut

Työni empiirinen aineisto pohjautui vieraskielisten lasten oman äidinkielen opettajien ja opetuksen suunnittelussa mukana olleiden viranomaisten haastatteluihin. Tätä aineistoa analysoivassa luvussa pohdin, miten kyseiset opettajat ammatinsa asiantuntijoina näkevät virallisen työnkuvansa odotusten ja käytännön resurssien yhteenlankeavuuden. Toisaalta selvitin viranomaisten haastattelujen pohjalta sitä, miksi käytäntö kouluissa oli niin kaukana kirjatusta ihanteista.

Sekä yhteiskunta että perhe, kumpikin omista syistään, jättävät näiden opettajien harteille valtavan taakan: lasten oman äidinkielen kehittämisen (joissain tapauksissa jopa säilyttämisen) sekä kypsän kulttuuri-identiteetin tukemisen. Opettajat toimivat tärkeinä tukihenkilöinä ja kulttuurien ja kielten välisinä tulkkina sekä suomalaisille opettajille että kieli- ja kulttuurivähemmistöille. Huolimatta tästä laaja-alaisesta ja vaikeasta työstä, heidän edellytyksensä työn suorittamiseen

ovat melko heikot. He opettavat kutakin ryhmää korkeintaan kaksi tuntia viikossa, heillä ei ole kunnollista oppimateriaalia eikä opastusta suomalaisessa koululaitoksessa toimimiseen. Heidän opettajastatuksensa on heikompi kuin suomalaisen opettajien.

Kaikki haastatellut opettajat, sekä muut tapaamani opettajat, painottivat oman opiskelunsa tärkeyttä. He haluavat kouluttautua ja tulla siten opettajiksi, joilla on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin suomalaisilla työtovereillaan. He kaipaavat yhteyttä suomalaisiin opettajiin, ja haluavat tehdä yhteistyötä, jotta heidän oppiaineensa tukisi oppilaiden muuta koulunkäyntiä.

Lähtömaassaan opettajan koulutuksen saaneiden maahanmuuttajalasten opettajien mielestä Suomen oloihin sovelletun oppimateriaalin luominen on erittäin tärkeää, koska koulutusta ei voi siirtää maasta toiseen ongelmitta. Nämä opettajat tarvitsevat tietoa suomalaisesta koulusta ja opetussuunnitelmasta ja sen toteutuksesta. Heidän mielestään vieraskielisten lasten äidinkielen opetussuunnitelman perusteet olisi syytä luoda siten, että äidinkielen opetus tähtäisi tavoitteiltaan samaan kuin koulun muu opetus, jotta oma äidinkieli voisi koulussa olla oma ainekokonaisuutensa.

Uskonnon ja kulttuurin säilyttäminen on tärkeä osa kielen säilymistä. Kieli ei säily täysin irti kontekstistaan, mutta ajanpuutteen vuoksi esimerkiksi uskonnon ja kulttuurin laajempi opettaminen on lähes mahdotonta. Koulun uskonnon-tuntien aikana vieraskieliset lapset opiskelevat yleensä suomen kieltä. Lasten vanhemmillakaan ei usein ole aikaa tai kykyä opettaa uskontoa ja kulttuuria kotona. Lapset vieraantuvat nopeasti vanhempiensa maailmankatsomuksesta ja perinteestä enemmistökulttuurin tulvies- sa kaikkialla. Valitettavasti tämä vieraan-

tuminen harvemmin on myönteistä edes assimilaatiohakuisen enemmistöyhteiskunnan näkökulmasta. Opettajat eivät kykene kahden oppitunnin aikana syvempään uskonnon tai kulttuurin opetukseen. Tämä tehtävä on jäänyt Kesäluokioseuran kieli- ja kulttuurileireille tai kulttuuriyhdistyksille, joihin kaikilla oppilailta ei ole mahdollisuuksia osallistua.

Haastatteluaineiston perusteella on selvästi nähtävissä, että oman äidinkielen opettaja on sekä kieli- ja kulttuurivähemmistöille että suomalaisille tärkeä avainhenkilö. Heidän työnsä anti on koulun tekeminen inhimilliseksi opiskelupaikaksi lapsille, joille suomalainen yhteiskunta on vieras.

Viranomaisten haastattelut

Viranomaiset näkivät kieli- ja kulttuurivähemmistöjen oman kielen ja kulttuurin tukemisen koulussa tärkeänä. Yhtäältä haastateltavat esittivät, että oman kielen ja kulttuurin opetus tukee itsetuntoa ja sitä kautta koulumenestystä yleensä, toisaalta korostui oman äidinkielen osaamisen välinearvo: sen nähdään olevan pohja suomen kielen oppimiselle. Vähemmistöjen uskontojen opettamiseen kouluissa suhtauduttiin periaatteessa myönteisesti, vaikka toisaalta haastateltujen mielestä uskonnon opetuksesta "voisivat vanhemmatkin huolehtia".

Opetussuunnitelman perusteiden hahmottelema oman äidinkielen opetus tähtää siihen, että vieraskielisistä oppilaista tulee kaksikielisiä ja -kulttuurisia. Kysyin, ovatko määräykset ja tavoitteet viranomaisten mielestä realistisia ja tukitoimet riittäviä. Haastateltavat eivät pitäneet tavoitteita täysin toteutettavissaolevina. Vaikeuksina nähdään varojen puute tai niiden sijoittaminen muuhun opetukseen. Pakolaisten hajasijoittaminen tekee opetuksen tarjoamisesta hankalaa. Yleisesti-

kin pienten kieliryhmien äidinkielen opetuksen järjestäminen on kallista ja vaikeaa.

Opetushallitus, joka on yhteydessä oman äidinkielen opettajiin lähinnä kuntien välityksellä, on järjestänyt heille koulutusta, jolla pyritään tukemaan oppilaiden oman äidinkielen opetusta. Toisaalta koulutusohjelman aikana käsitellään niitä ongelmia, joita opettajilla on suomalaisessa koulussa. Ensimmäinen 19 opintoviikon koulutuksen saanut ryhmä sai opintonsa päätökseen syksyllä 1994.

Kouluhallinnon hajauttamisen vaikutuksesta vieraskielisten lasten koulutukselliseen asemaan ei vielä voida tehdä syvempiä johtopäätöksiä. Haastatellut korostavat yleisen asenneilmapiirin merkitystä: jos kansalaiset hyväksyvät kieli- ja kulttuurivähemmistöt, sekä näiden ryhmien koulutukselliset erityistarpeet, ovat monet myönteiset muutokset mahdollisia. Koulukokeiluissa kaivataan enemmän tutkimusta oman koulumme tarpeiden kartoittamiseksi sekä kansainvälistä yhteistyötä.

Näiden aineistojen perusteella voidaan todeta, että kieli- ja kulttuurivähemmistöryhmien omilla kielillä, uskonnoilla ja kulttuureilla ei suomalaisessa koulujärjestelmässä ole itseisarvoa. Oman äidinkielen opettamisella ei viranomaistenkaan näkökulmasta tähdätä hyvään oman kielen osaamiseen ja oman uskonnon ja kulttuurin tuntemukseen, vaan enemminkin opetuksen tarjoamisen syy tuntuu olevan, että tämän kautta lapset sopeutuvat nopeammin ja kivuttomammin suomalaiseen kouluun ja yhteiskuntaan.

Viranomaiset ovat tietoisia oman äidinkielen opettajien työtä koskevista vaikeuksista. Jotta tavoitteet voisivat tasa-arvoisemmin toteutua, tulisi siis lainsäädäntöä muuttaa ja opetuksen asema vaikiinnuttaa.

Varsinkin maahanmuuttajakeskustelussa voidaan huomata, että yhteiskunta

näkee maahanmuuttajien koulutuksen kieli-ongelmana ja/tai kulttuuriongelmana. Ongelman ratkaisuna nähdään oman kielen ja kulttuurin opettaminen maahanmuuttajalapsille, jotta heistä tulisi integroituneita kaksikielisiä ja -kulttuurisia kansalaisia.

Mielestäni uusi kieli tai kulttuuri sinänsä eivät tuota lapselle vaikeuksia. Maahanmuuton taakse kätkeytyy monenlaisia muita ristiriitoja ja ongelmia, joita ei tulisi unohtaa, kun keskustellaan maahanmuuttajista ja heidän integroitumisestaan. Voisin olettaa, että kieli- ja kulttuuriristiriidat tulevat paremmin ymmärretyiksi, kun otetaan huomioon ne yhteiskunnalliset ehdot, joiden keskellä kieli- ja kulttuurivähemmistöt pyrkivät säilyttämään omaa identiteettiään. Ehdot määritellään poliittisesti ja taloudellisesti, kuten edellä on todettu. Toisin sanoen, valtion harjoittama politiikka ja yhteiskunnan taloudellinen tilanne sekä päättäjien priorisointi ovat merkittäviä tekijöitä kieli- ja kulttuurivähemmistöjen elinehtoja säädeltäessä.

Ehkä todellinen ongelma on kuitenkin suomalainen kouluympäristö lähinnä siksi, että se tuntuu monesta vähemmistölapsesta oudolta ja turvattomalta. Tärkeintä on, että oman äidinkielen opettajat pyrkivät tekemään suomalaisesta koulusta turvallisemman oppimisympäristön vähemmistölapselle. Juuri tämän turvallisuudentunteen kautta luodaan oppilaalle hyvät mahdollisuudet selviytyä valtakulttuurissa ja hyväksyä se osaksi omaa elämäänsä ilman itsetunnon menetystä.

Saksan opetusjärjestelyt

Työhöni sisältyi myös pienehkö vertailu, jossa selvitin Hessenissä, Saksassa, vieraskielisten oppilaiden koulutusjärjestelyjä.

Tarkastelin tältä osin Saksan opetusjärjestelyjen kehitystä, tavoitteita ja käytäntöä. Pyrin myös vertailemaan Saksan ja Suomen järjestelyjä.

Maahanmuuttajamaa Saksa osoittautui varsin sopivaksi vertailukohteeksi. Saksassa on noin 40 vuoden kokemus vieraskielisten lasten äidinkielen ja kulttuurin opetuksesta. Oppimalla toisista maista Suomi voi säästää itseään kalliiksi tulevilta virheiltiltä. Saksa on edennyt melkein samaa 'reittiä' vieraskielisten lasten opetuksen järjestelyissä kuin Suomi on nyt kulkemassa. Maahanmuutto Saksaan alkoi ennen kuin maalla oli ulkomaalaislakia. Kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia ei ole taattu lailla vaan erilaisilla säädöksillä ja asetuksilla.

Saksan hajautettu kouluhallinto vaikeuttaa selvästi vähemmistökielien ja kulttuurien opetusta. Saksan yhdistyttyä ovat selvään vähemmistöasemaan jäämässä ne osavaltiot, jotka ovat huolehtineet itse vieraskielisten lasten äidinkielen opetuksesta ja olleet suhteellisen tehokkaasti mukana uudistamassa ja kehittämässä opetusta.

Suomessa on meneillään kouluhallinnon hajauttaminen. Tässä vaiheessa on varsin sopivaa punnita, miten hallinnon hajautus vaikuttaa vähemmistöjen koulutukselliseen asemaan. Saksassa maahanmuuttajien oman kielen ja kulttuurin opetuksen järjestäminen riippuu osavaltiosta. Kaikilla kieli- ja kulttuuriryhmillä ei siis ole yhtäläisiä koulutuksellisia oikeuksia. Tämäntyyppiset ongelmat voitaisiin Suomessa välttää muun muassa sillä, että lainsäädännön avulla kunnat velvoitettaisiin takaamaan kaikille oppilailleen yhtäläiset oikeudet.

Saksassa työskentelevien vieraskielisten lasten äidinkielen opettajien työ on hyvin vaativaa. He pyrkivät työssään opettamaan kieltä ja kulttuuria, mutta samalla he toimivat oppilaiden tukena sak-

salaisessa koulussa. Opettajat eivät saa riittävästi koulutusta opetussuunnitelmaehdotuksien monikulttuuristen tavoitteiden toteuttamiseen. Tämä pätee myös Suomessa.

Saksassa toimivat opettajat ovat saaneet koulutuksensa lähtömaassaan ja ovat osittain lähtömaan palkkaamia. Nämä seikat ovat osoittautuneet erittäin ongelmalliseksi. Muutamat osavaltiot ovat ryhtyneet järjestämään vieraskielisten lasten kielen ja kulttuurin opettajille koulutusta, sillä koulutus tulomaassa parantaa opettajien asemaa ja oppiaineen statusta.

Saksan vertailuaineiston perusteella voidaan todeta, että kouluhallinnon hajautuksen seurauksena kieli- ja kulttuurivähemmistöjen koulutuksellinen asema saattaa heikentyä. Jos kunta (Saksan tapauksessa osavaltio) voi valita, tarjoako se maahanmuuttajille oman äidinkielen ja kulttuurin opetusta, on vaarana (vaikka valtio rahoittaisikin opetuksen), että vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden oikeus oman kielen opiskeluun vaihtelee kuntakohtaisesti. Opetusvastuun siirtäminen maahanmuuttajien lähtömaille puolestaan lisää vieraskielisten eristäytymistä yhteiskunnassa.

Huolimatta siitä, että äidinkielen ja kulttuurin opetus vieraskielisille lapsille on Saksassa tunnustettu ratkaisevan tärkeäksi oppiaineeksi, näyttää siltä, ettei sen asema saksalaisessa koululaitoksessa parane ainakaan lähivuosina. Uskonnon ja kulttuurin opetus vähemmistöille on herättänyt Saksassa osittain rajujakin vastalauseita saksalaiselta enemmistöltä. Tällaisena hyvinvointivaltion kriisiaikana nousevat esiin ulkomaalaisvastaiset voimat kääntäen yleistä mielipidettä uudistussuunnitelmia vastaan. Vähemmistöjen itsetunnon vahvistuminen ja oman kulttuuri-identiteetin näyttäminen (esim. turkkilaiset Saksassa) herättää osassa kansalaisia pelkoa. Moskeijan minareetin

nousu kilpajlemaan korkeudesta kirkon kellotapuln kanssa saa monet tuntemaan itsensä enemmistönä uhatuksi. Monikulttuurisuuteen piiloutuu paljon pelkoja, ennakkoluuloja ja vihaa, joita yhteiskunnan on noustava kontrolloimaan.

Suomessakin ulkomaalaisvastaisuus ja suvaitsemattomuus ovat uudessa nousussa, kuten Osmo Virrankosken (1994) väitöskirja "Muukalaisuuden kohtaaminen peruskoulun päättöluokalla" osoittaa. Suomessa on onneksi huomattu muukalaisvastaisuuden vaarat ja lähdetty mm. Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan toimesta kampanjoihin suvaitsevan Suomen puolesta. Tässä ohjelmassa olisi syytä kiinnittää huomiota, ei vain vieraskielisten ja suomalaisten lasten suhteisiin, vaan myös vähemmistöjen oman äidinkielen opettajien ja muiden suomalaisten opettajien suhteisiin. Yhteiskunnan suvaitsevaisuuskasvatus voi alkaa koulussa: oppia ymmärtämään omassa koulussa vallitsevaa kulttuurista erilaisuutta rikkautena.

EU:n vaikutukset koulupolitiikkaan

Euroopan maissa on asetettu kaksi tavoitetta: tasavertaiset mahdollisuudet ja kulttuurien samanarvoisuus. Saksan esimerkin avulla on kiintoisaa pohtia koko Euroopan vähemmistöjen tulevaisuutta. Euroopan unioni voi olla se taso, jolla vähemmistöjen ongelmia ja perussoikeuksia ryhdytään vaalimaan.

Euroopan unioni pyrkii yhdistämään koulutussuunnitteluaan. Koulujen tulee tulevaisuudessa panostaa kielten opetukseen ja monikulttuuriseen kasvatukseen. Koulun tehtävä on kasvattaa oppilaista heterogeenisen ja monikulttuurisen Euroopan kansalaisia, joilla olisi tulevaisuudessa parempi valmius toimia eri aloilla eri maissa kuin yksikielisillä ja -kulttuuri-silla vanhemmillaan.

Saksa on ollut varsin aktiivisesti vaikuttamassa Euroopan unionin koulutuspolitiikkaan. Kieli- ja kulttuurivähemmistöjen koulutukseen halutaan Euroopan unionin tasolla ottaa voimakkaammin kantaa, sillä oletuksena on, että muuttoliike nimenomaan Euroopan sisällä kasvaa ja muuttuu samalla nopeam-
tempoisemmaksi.

Suomen vieraskielisten lasten koulutukseen ei Euroopan unioniin liittyminen ole tuonut mitään radikaaleja muutoksia. Se antaa kuitenkin Suomelle mahdollisuuden päästä vaikuttamaan Euroopan koulutuspolitiikkaan. Kun Ruotsi ja Suomi ovat Euroopan unionin jäseniä, on oletettavaa, että pohjoismaisella tietotaidolla näissä kysymyksissä tulee olemaan kysyntää ja siten myös mahdollisuus vaikuttaa vähemmistöpoliittisiin näkököhtiin koulutuksen osalta.

Ehkä merkittävin muutos Suomelle Euroopan integraatiossa on se, että koululaitoksen ylläpitäminen tulee olemaan vapaa kansalaisoikeus; mikä tulee kasvattamaan varmasti Suomessakin koulumuotojen kirjoa. Euroopan integraation myötä on Suomessakin painotettu eurooppalaisuutta kaikilla yhteiskunnan tasoilla. On kuitenkin muistettava, että maahanmuuttajia tulee myös muualta kuin Euroopan alueilta. Suomen kulttuurin tulevaisuus on sama kuin menneisyyskin: idän ja lännen välissä.

Mahdollisuus valita

Ensimmäinen kaksikielinen sukupolvi on nimenomaan se sukupolvi, joka päättää opettaako se jälkeläisilleen yhden vai kaksi kieltä. Tällöin myös valitaan tie integraation, assimilaation ja segregaaion välillä. Yhteiskunnan tulisi tarjota erityistä tukea tässä vaiheessa oleville kansalai-

silleen, jotta kielen todellinen valinta mahdollistuisi.

Kielenvaihtaminen sinänsä on ihmisen oikeus, mutta ihmisiä ei tule siihen pakottaa rakenteellisilla ja poliittisilla keinoilla. Kaksikielisyyden ei tarvitse olla ohimenevä vaihe matkalla vähemmistökielestä enemmistökieleeseen. Se voi olla ohimenevä vaihe vain, jos vähemmistöön kuuluvat henkilöt itse näin päättävät.

Olisi tärkeää saada opettajankoulutuslaitoksiin kiintiöpaikkoja saamelaisille ja romaneille sekä kouluttaa ulkomaalaiset opettajat toimimaan uuden yhteiskunnan koululaitoksessa. Lähtömaista tuotetun oppimateriaalin käyttö opetuksessa ei myöskään ole ongelmatonta, sillä oppimateriaalin tulisi heijastaa sitä tilannetta, jossa oppilaat uudessa maassa elävät.

Kielen valinnassa ei kuitenkaan ole kysymys vain kielestä ja sen siirtämisestä seuraavalle sukupolvelle, vaan maailman-katsomuksen, kulttuurin ja kaiken muun perinteen jatkuvuus ovat osittain kielisidonnaisia.

Kielen opetuksen roolia ei siten tulisi nähdä kieli- ja kulttuurivähemmistöistä keskusteltaessa sen faktisessa merkityksessä vaan kuten edellä olen pyrkinyt hahmottamaan: kieli on avain siihen sosiokulttuuriseen todellisuuteen, jossa identiteettiä rakennetaan. Se on avain kulttuuriin, siis avain niihin inhimillisiin voimavaroihin, joiden avulla uskonnon ja kulttuurin säilyttäminen, kehittäminen ja muuntaminen mahdollistuvat. Tämän painottaminen on minusta tärkeää ja siihen tulisi mielestäni tulevaisuudessa kiinnittää enemmän huomiota. Siksi kieli- ja kulttuurivähemmistöjen koulutuksen järjestäminen ja sen tulevaisuus ovat tällä hetkellä erittäin ajankohtaisia kysymyksiä.